

Kemény István

Település- és lakásviszonyok*

A cigány telepek részben hagyományos, részben mesterségesen létrehozott új telepek. A *hagyományos* telep is gyakran viszonylag új keletű; a kifejezéssel csupán annyit akarunk mondani, hogy nem hatósági kezdeményezésre keletkeztek, hanem spontán módon, éppen ezért a hagyományos életforma sok elemét őrzik, és a közösségi élet szervezettsége is erős.

A hagyományos telep zsúfolva van házakkal, mivel a növekvő népesség a telep határain túl nem terjeszkedhet. Elsősorban ez az oka annak, hogy nem tudnak árnyékszéket építeni. A szemét összegyűjtésére sincs elegendő hely. Megfelelő számú ágy felállítását sem tudják a lakásokban megoldani; többen alszanak egy fekhelyen, vagy egyszerűen a földre fekszenek.

Nem meglepő, hogy a cigány lakásoknak csak elenyésző százalékában van vízőblítéses WC. Talán az sem meglepő – a cigányok életének még oly felületes ismerője számára sem –, hogy a cigányok egyharmadának még a legprimitívebb árnyékszék sem áll rendelkezésére. A putrik zsúfoltan, halmazszerűen állnak egymás mellett, és majdnem minden házasságkötéskor új épül közéjük. Egy-egy „porta” területe igen sok helyen átlagosan 40 négyzetméter. A putrik közé épített budi rossz tréfa lenne. Másutt, ahol a cigányok számára kijelölt terület nagyobb, a putrik valamivel nagyobb távolságban vannak egymástól – de nem nagyon távol –, a telep egész elhelyezése olyan, hogy az esőzés idején a ház telkén felépített „budi” az egészségre inkább ártalmas, mint hasznos. (Tudjuk jól, hogy az érintettek kulturális színvonalja nem túl magas, de könnyen lehetséges, hogy gyermekkoruk óta folyó melegvízhez szokott emberek is feladnák a harcot ilyen körülmények között.)

Az árnyékszék nélküli lakások esetében nem említetük azokat, ahol több cigány lakásnak közös budija van, ugyanis a hatóságok a cigány telep kellős közepén mindnyájuk számára közös árnyékszéket emeltettek a cigányokkal, *amely úgy áll ott, mint a tanácsháza a középkori városban*, biztosítva a legteltjesebb nyilvánosságot a természetes, de nem szégyenletes szükségesség fedezésében.

A cigányok több mint kétharmada vályog-, vertföld- vagy sárfalú kunyhóban lakik, és nagyobb fele olyan kunyhóban, amelynek alapozása sincs. Az ilyen „épületek” aránya falun a legnagyobb, de még a vidéki városokban fekvő cigány épületek 55 százaléka is vályog vagy sárfalú, 40 százaléka alapozás nélküli, sőt a cigánylakta épületeknek még Budapesten is több mint negyed része vályogból készült, és 15 százaléka alapozás nélküli.

A cigányok 39 százalékánál az egy helyiségre jutó személyek száma 4,5 vagy annál több, és negyed részüknél az egy helyiségre jutó személyek száma 5,5 fölött van. Elfogadhatatlannak kell azonban tartanunk az olyan

laksűrűséget is, amelyben az egy helyiségre jutók száma 3,5 fölött van; ilyen körülmények között lakik a cigányok 59 százaléka, vagyis 190 ezer ember. Szinte nem is érdemes megvizsgálunk helyzetüket az országos norma, az egy helyiségre jutó két személy kritériuma szerint. Ha nem két személyben, hanem ennél feljebb, 2,5 személyben húzzuk meg a határt, akkor azt látjuk, hogy a cigányok 84 százaléka, vagyis 270 ezer cigány lakik ennél nagyobb laksűrűség mellett.

Országos viszonylatban csak a cigányok 17 százalékánál jut minden fekvőhelyre egy személy. További 16 százalékánál az egy fekhelyre jutó személyek száma 1,1 és 1,5 között van. 27 százalékuknál 1,6 és 2,0 között, 24 százalékuknál 2,1 és 3,0 között, végül a cigányok 16 százalékánál az egy fekhelyre jutó személyek száma háromnál is több.

Egy vidéki barakktelep leírását Molnár Gyula tanulmányából idézzük:

„A barakk lakóinak száma 9 felnőtt és 17 gyerek. Az épület fala nagyjából 6–8 centi vastag habszalakból készült elemekből áll. Belül a falakat furnérlemez borítja. A tető lapos, vékony lemezekből készült, alig szigetelt. A padozat mindenütt beton. Kémények nincsenek, a füstcsöveket a tetőbe vágott nyílásokon vezetik ki a szabadba. Fűskamrájuk nincs, tüzelőjüket egyébként is szűk lakásukban tartják. Az udvaron a tanács épített egy árnyékszéket, ezt azonban a múlt évben „valaki eltűzelte” – mondják szégyenkezve. Pillanatnyilag nincs árnyékszékük, az út másik oldalán elterülő szemételepre járnak. Az udvaron a tanács kutat is ásott, de a kútból feljön a talajvíz. Az egész telepen összesen 99 személy lakik, közülük 72 kiskorú. A hosszú idő óta összezúfoltan lakó, a világtól gyakorlatilag elzárt emberek felfokozott idegállapotban élnek. Az élet minden természetes megnyilvánulása valamilyen súrlódás forrásává válik, melyek pillanatokon belül hangos kiabálást, veszekedést eredményeznek. A telepen állandó a láрма, mert a szűk udvaron vagy valamelyik lakásban néhányan mindig kiabálnak, ingerülten vitatkoznak.

A helyiségek kis mérete miatt a fekhelyek felállítása után alig marad szabad terük egy-két ócska szekrény, pár asztal és hokedli beállítására. Sparherden főznek, ezzelfűtenek is. Télen azonban a helyiségek kifűthetetlenek, mert vékonyak a falak, és a szigetelés nélküli tető, a rossz ablakok és ajtók következtében a meleg azonnal eltávozik. A gyerekek egész télen betegek, főleg annak következtében, hogy egymást fertőzik. Az őszi és a téli felnőttet is erősen megviseli, szinte valamennyien reumásak.

Az utca másik oldalán, a barakképületekkel szemben, lapos, mocsaras rét húzódik, amelyet most töltenek fel törmelékkel és szeméttel. A szemételep a legzselő falaktól mintegy tíz méter távolságra kezdődik. Az innen átjövő patkányok szinte az egész barakképületet ellepik, ott szaladgálnak az udvaron, éjszaka az alvó emberek ágyaira mászkálnak. Nem egyszer olyan súlyosan megmarják a gyerekeket, hogy orvoshoz kell vinni őket. A patkányok ellen semmit sem tudnak tenni, mivel a szemételepen szaporodnak. A felfedezett járatokat betömik ugyan üvegcséppel, ez azonban mit sem ér. Mérget pedig a gyerekek miatt nem mernek lerakni.”

* Részletek Kemény István szociológiai írásából, mely megjelent a „Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról” c. kiadványban (MTA Szociológiai Kutatóintézet Kiadványa, Budapest, 1976.).